

İRAN AZERBAYCANI'NDA (URMIYE'DE) "SAYALAR" VE "SAYAÇILAR"

*Talip DOĞAN**

ÖZET

Urmiye, İran Azerbaycanı'nın önemli merkezlerindedir. Bu bölgedeki Türk varlığını, büyük oranda, Oğuz boylarından Avşarlar teşkil eder. Bölgedeki köy seyirlik oyunları çerçevesinde ele alınan saya geleneğinin menşei, Türklerin eski bolluk törenlerine ve animizm (canlılık) inançlarına dayanır. Kuzuların, gebe koyunların karnında yüz gün olduğu zamana rast gelen saya törenleri, bugün de Türk dünyasının büyük bir bölümünde halk tarafından bilinmekte ve bölgeden bölgeye değişmekle beraber belirli günlerde bazı kalıplaşmış davranış ve kıyafetlerle coşku içinde icra edilmektedir.

Dil, asırlar boyunca binbir tecrübe neticesinde inşa edilen kültürü, muhafaza ederek bugünlere taşımakla birlikte geleceğe de aktarır. Bu itibarla, her türlü soyut ve somut kültürel unsuru dilde, başka bir deyişle, nesilden nesile devredilen sözlü kültür ortamında bulmak mümkündür. Yaşayan fertlerin belleğine dayalı anlatıların kaynaklık ettiği sözlü tarih ise sözlü kültür ortamında oluşur. Bu yazıda, Urmiye bölgesindeki Türklerde tespit edilen saya geleneği, sözlü kültür/tarih bağlamında ve derlenmiş bir metin çerçevesinde sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Saya, Sözlü Kültür, Sözlü Tarih, İran Azerbaycanı, Urmiye.

"SAYALAR" AND "SAYAÇILAR" IN IRAN AZERBAIJAN (URMIYE)

ABSTRACT

Urmiye is the most important centre of Iran Azerbaijan. Turks living in Urmiye substantially come from Avşars of Oghuz Tribe. The origin of Saya tradition handled in the framework of village observation games in the region stands up to antique abundance ceremonies of Turks and animism beliefs. Saya ceremonies that come across the time when the duration of ship's pregnancy is about a hundred have been known by the majority of Turkish world and changed from region to region and they have been performed enthusiastically with some stereotyped behaviours and clothes.

Language saves the culture built as a result of thousands of experiences for ages, it moves the culture to these days and transfers to the future. In this respect, it is available to find all the abstract and concrete cultural elements in the language, in other words, in the verbal culture transferred from generation to generation. Verbal history which is

* Dr., Kırıkkale Üniversitesi Türk Dili Okutmanı. El-mek: dogan.talip@hotmail.com

the source of narratives based on the memories of living persons develops in the verbal culture environment. In this paper, the “sayalar” and “sayaçılar” observed on Turks in Urmiye region have been put forward by a compile text and in the context of verbal culture/history.

Key Words: Saya, Verbal Culture, Verbal History, Iran Azerbaijan, Urmiye.

Giriş

Urmiye, İran Azerbaycanı'nın batı bölgesinde (Batı Azerbaycan eyaletinde) yer alır ve aynı zamanda bu bölgenin merkezi durumundadır. Batı Azerbaycan eyaletinin diğer önemli şehirleri olarak Hoy, Makü, Salmas, Koşaçay, Mahabat, Uşnu, Sayın Kala, Sulduz ve Tikantepe gösterilebilir. Urmiye'nin doğusunda Urmiye Gölü, batısında Türkiye ve Irak, kuzeyinde Salmas, güneyinde ise Uşnu yer alır. Urmiye Gölü, İran'ın en büyük gölüdür ve içerdiği mineraller bakımından dünyada büyük öneme sahiptir. Burası ayrıca Nazlı Çay, Baranduz Çayı, Mahabat Çayı gibi zengin çaylarıyla bilinmektedir. Urmiye'de yaşayan Türklerin geçim kaynakları ekseriyetle zanaat, ziraat, hayvancılık ve ticarete dayanır (Doğan 2010, 10-11). Uzun tarihî geçmişinde olduğu gibi Türkler, bugün de, Urmiye bölgesinin hâkim unsuru olmuşlardır. Urmiye'de bulunan Türk varlığının esasını ise daha çok Avşar Türkleri teşkil eder (Caferoğlu 1966, 127; Sümer 1972, 286-289; Kafalı 1972, 38-39; Köprülü 1979, 317; Melikzade 2010, 18). Bölgede Türklerin yanı sıra Yahudiler, Hristiyanlar (Nasturi, Süryani, Ortodoks, Katolik, Protestan), Ermeniler ve Kürtler yaşamaktadır (Minorsky 1984, 63).

Genellikle köy muhitlerinde yılın belirli günlerindeki birtakım törenlerle uzun kış aylarında, düğünlerde, bayramlarda eğlenmek ve vakit geçirmek için düzenlenen dram karakterli oyunlar *köy orta oyunları*, *köy tiyatrosu*, *köylü temsilleri*, *köy seyirlik oyunları* gibi terimlerle ifade edilir (Elçin 2001, 671; Artun 2009b, 200; Düzgün 2002, 313).

Köy seyirlik oyunları, toprağa ve hayvan kültürüne bağlı Türk köylüsünün, eski bolluk törenleri ile animizm (canlılık) inançlarını devam ettirdiği ritüel/büyü kökenli oyunlarıdır. Halk, bu oyunlara başlangıçta hayatının daha verimli olması maksadıyla dinî ve içtimaî bir takım zaruretler içerisinde iştirak etmiş; fakat daha sonradan o zaruretler ortadan kalkınca oyunların ortaya çıkışı sebeplerini unutarak bir eğlence aracı olarak bakmayı yeğlemiştir.

Köy seyirlik oyunlarında, Türk'ün tarih boyunca kültürünü inşa etmek için etkileşimde bulunduğu her medeniyet dairesinden izler görmek mümkündür. Milletler yeni bir dine geçerken eski inançlarına dair unsurları tamamen terk etmezler, onları yeni dinlerinin müsaadesi çerçevesinde çeşitli vasıtalarla yaşatmaya devam ederler (İnan 1954: 204). Bu, asırlardır İslam dairesinde yer almış Türkler için de geçerlidir. Türk'ün eski hayatının bakiyesi niteliğinde birçok ananesi, bugünkü hayatında bir şekilde yaşama fırsatı bulmuştur. Nitekim bu manada, köy seyirlik oyunlarının hayvan ve atalar kültürünü yaşattığı gözlemlenir.

Köy seyirlik oyunlarının kendisi, köylüler tarafından *oyun yapma*, *oyun çıkarma* ve *seyirlik oyun* şekillerinde zikredilmektedir (Karadağ 1978, 9; Artun 2009a, 35). Oyunlardan bazıları, *koç katımı*, *saya* ve *döl* olarak adlandırılan yılın belli dönemlerinde düzenlenir. Bu dönemlerin birincisi, üremenin başlangıcını; ikincisi, canlanmayı; sonuncusu ise doğumla birlikte gerçekleşen mutluluğu işaret eder.

Koç katımı tarihi, araştırmalara göre 1 Ekim ile 20 Kasım arasındadır. Koç katımında, koçlar ile koyunlar çiftleştirilir ve ilk günde bu iş için koç katımı adı verilen bir tören düzenlenir (Boratav 1997, 212). Bu törende halk, neşe ve şetaretle sürüsünü alarak otlağa gider. Herkes allı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/4 Fall 2011

güllü kıyafetler içinde coşkulu ve sevinçlidir. Koçlar, rengârenk boyalarla bezenir. Koçların boynuzlarına bereket sembolü niteliğinde elma, nar gibi yiyecekler takılır. Yine, koçlara kurdeleler bağlanır, koçların üzerlerine kız ve erkek çocukları bindirilir ki, bu ritüel, koçun erkeklik gücünü simgeler yahut da kuzulayacak koyunun dişi olması arzusunu ifade eder. Koç katımında hep birlikte yenilir, içilir ve eğlenilir (Karadağ 1995, 66-67).

Saya, koç katımının yüz gün sonrasına rast gelmek suretiyle Türk dünyasının büyük bir bölümünde bilinmektedir. Bunun yanında, yılın belirli günlerinde bir takım kalıplaşmış davranışlarla halk tarafından sevinç ve coşku içinde kutlandığından dolayı, bir çeşit bayram kabul edilir. Ayrıca, koyunculukla uğraşılan bölgelerde varlığını bugün de sürdürür ve *koyun yüzü, davar yüzü, tekecik, yüz kömbesi, çoban oyunu, saya, saya gezme, saya oyunu* gibi adlarla dile getirilir. Saya törenleri, Azerbaycan sahasında yaylaya göç etme, koyunların kırılması ve kuzuların doğumu sırasında da sergilenmektedir (Boratav 1997, 213; Düzgün 2002, 313-314).

Kuzular, gebe koyunların karnında yüz günlük olduğunda canlanmış kabul edilir, kuzuların tüylerinin çıktığına inanılır ve bu vesileyle saya gezme adı verilen şenlikler düzenlenir. Saya gezmede, hayvanların yakında yavrulayacağı ve kış mevsiminin yarıldığı bildirilir; daha çok gençler tarafından olmak üzere, Yaradan'dan bereket, bolluk ve uğur dilemek maksadıyla eğlenceler yapılır. Bu eğlencede çobanlar ve beraberindeki gençler, yöreden yöreye değişmekle birlikte, çeşitli kılık, kıyafet ve çalgılarla köylerde kapı kapı dolaşırlar, tekerleme ve tekerlemeye benzer türküler söyleyerek ev sahibinden yiyecek ve bahşiş toplarlar. Evlere yapılan gezmeler esnasında bazı yörelerde Arap, Dede ve Gelin karakterleriyle oyunların oynandığı da olur. Sayaçılar, köyü gezdikten sonra evlerden topladıklarını aralarında paylaşırlar ve yiyip içerek geç vakitlere kadar eğlenirler. Saya bayramı, koç katımından daha canlı ve coşkulu kutlanmaktadır (Boratav 1997, 213; Albayrak 2004, 457). Çobanlık bayramları zincirinin son halkası olan döl müjdesi ise sayadan elli gün sonra, koyunların kuzulamaya başladığı günlere denk gelir. Bugün için, kuzuların doğması sebebiyle birtakım törenler yapılır; ancak bu törenler, bir bayram niteliği kazanacak kadar yoğunluk sergilememektedir.

Kökeni, kadim zamanlara uzanan saya geleneğinin Türk kültür coğrafyasında yaygın olduğu belirtilmiştir. Kültür kavramına dair yapılan tanımlarda; bir milletin, yaşadığı tabiat üzerindeki farklı yaşama biçimi, dünya görüşü, tarihi, dini, dili ve benzeri ortak değerlerin toplamının o milletin millî kültürünü meydana getirdiği ifade edilmektedir. Her topluluk, birbirinden farklı unsurlardan müteşekkildir. Dolayısıyla maddi ve manevi bütün kültür ürünleri, ait olduğu topluluğun kimliğini temsil eder. Kültür sahasında var olan her unsurun yansımaları sözlü kültür ortamında bulmak mümkündür (Ersoy 2004, 102-110). "Sözlü gelenekte yer alan tamamen söz ile, kısmen söz ile ve tamamen sözsüz yaratılan ama sözlü geçiş ve iletişimle fertler arasında dolaşan veya nesilden nesile geçen tüm unsurlar yapı, muhteva, biçim ve fonksiyonları ne olursa olsun sözlü kültür kapsamındadır" (Yıldırım 1998, 87-101).

Sözlü tarih, sözlü kültür ortamı içinde oluşup geliştiği için sözlü kültür kümesinde değerlendirilir. Tarihin alanına, yazılı belgelerin yanında fertlerin belleğine dayalı anlatıları da dâhil eder. Dolayısıyla tarihe burada, yaşayan bellek kaynaklık etmektedir.

Dil, bir bakıma kültür dizini şeklindedir. Çünkü, milletin asırlar içerisinde üretmiş olduğu soyut ve somut her türlü değeri dil denen hazinede bulmak/görmek mümkündür (Üçüncü 2004, 1-2). Umiye bölgesinde derlenmiş olan aşağıdaki metinde (Doğan 2010, 243-246), saya geleneği, sözlü kültür/tarih bağlamında verilmektedir. Zira, "sayalar" ve "sayaçılık" bugünlere, "ağ sağıllı babaların, ağ birçehli anaların" yâdlarından gelip çatmıştır. İncelemeye kaynaklık eden bu metin ayrıca, özgünlüğünün muhafaza edilmesi için, konuşurun ağız özellikleriyle birlikte aktarılmıştır. Bunun yanında, metindeki Türkiye Türkçesinde bulunmayan ve fonetik açıdan tanınamayacak durumda olan kelimelerin dipnotta karşılıkları gösterilmiştir:

Turkish Studies

Metin

(Konuşan: Mahmut Sadıkpur/Yaş 63, Urmiye Merkez)

indi¹ size déyim hardan², keçmiş gedim³ zamanlardan; sazlı, sözlü şamanlardan. esrimizden⁴ çox çox uzax, islam, gelmemişden ğabax⁵; onlar, gelib deste deste azerbaycan dağlarını, odlü⁶ sulu bağlarını sévib séçib ğalarmışlar. döyüşlerde⁷ at_oynadıb düşmenlerin⁸ ğarşısında māhir ğılış⁹ çalarmışlar. türk dilli, ağır_élli o köçeri ğebileler¹⁰, mal davarı, tebieti¹¹ çox muğeddes¹² sayarmışlar. çoban_olub dağda daşda sürülerin yayarmışlar. sayaçılıx, sayalar da hemanlardan¹³ yādigardır, şamanlardan yādigardır. belke¹⁴ hele yurdumuzda sayaçılar, ğene vardır. onlar ğoşan sayaların heyif¹⁵ çoxu, itib batıb¹⁶; ancax bir_az üzmeñleri¹⁷, ağ saĝgallı¹⁸ babaların, ağ birçehli¹⁹ anaların süzüb ğalıb yadlarında; esrimize gelib çatıP²⁰. hindüstan'ın²¹ xelĝi²² kimin²³ héyvanlara²⁴ boyun eyen, ğoyunlara nenem déyen; adı belli, şirin dilli sayaçılar; söz sinede ğatar ğatar, gezib yurdu diyar diyar; aya, güne, dağa, daşa, yéle, suya, ğurda, ğuşa, denizlere, ğar, yağışa, méşelere başdan başa gözel sözler ğoşarmışlar²⁵. gah yaylaxda gah ğışlaxda çadır ğurub yaşarmışlar. ğış ğurtarıb²⁶ yaz gelende, tebiet; üze²⁷ gülende, o, gelerdi bizim kende²⁸. güler_üzlü, sine sözlü; mahal mahal²⁹, oba oba, ğapı ğapı gezerdi o. neĝmeleri inci kimi³⁰ mehāretle düzerdi, o, oxuyardı gözel saya. él, gelerdi tamaşaya³¹.

¹ indi: şimdi

² hardan: nerden

³ gedim: kadim (< Ar. kādīm)

⁴ esir: asır (< Ar. 'asr)

⁵ gelmemişden ğabax: gelmeden önce

⁶ odlü: ateşli

⁷ döyüş: savaş, cenk

⁸ düşmen: düşman (< Far. duşmān)

⁹ ğılış: kılıç

¹⁰ köçeri ğebileler: göçebe boylar (< Ar. kabile)

¹¹ tebiet: tabiat (< Ar. tabî'at)

¹² muğeddes: mukaddes, kutsal (Ar. muğaddes)

¹³ hemanlardan: söylediklerimizden

¹⁴ belke: belki

¹⁵ heyif: vah, heyhat, yazık (< Ar. hayf)

¹⁶ itib batıb: kaybolup

¹⁷ üzmeñ: ayrılmış, koparılmış, muhafaza olunmuş

¹⁸ ağ saĝgallı: ak sakallı, yaşlı

¹⁹ ağ birçehli: ak saçlı

²⁰ çat-: ulaşmak

²¹ hindüstan: Hindistan

²² xelĝ: halk (< Ar. halk)

²³ kimin: gibi

²⁴ héyvan: hayvan

²⁵ söz ğoş-: söz söylemek

²⁶ ğurtar-: bitirmek, tamamlamak

²⁷ üz: yüz

²⁸ kend: köy (< Soĝd. kent)

²⁹ mahal mahal: yöre yöre, bölge bölge (< Ar. mahall)

³⁰ kimi: gibi

³¹ tamaşa: temaşa (< Far. temāşā)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/4 Fall 2011

salameléyk³² say beyler, birbirinen yéy beyler³³! sayaçı memmed geldi, xéyr-i bereket geldi. gözəl olsun halınız, açsın ğara malınız, safa olsun yurdunuz, ulamasın ğurdunuz. sayaçıya pay vérin³⁴, çöreh³⁵ vérin, çay vérin, bu tekeme tay vérin. bu sayax, o sayaçı, oxuyub reĝs_éderdi³⁶, özüne³⁷ pay dilerdi. bi gözəl şeytan teke, ğaşları ğéytan³⁸ teke, gözleri mercan teke, boĝazı zıngırölí³⁹, tühleri⁴⁰ xölí xölí⁴¹, başı ipeh kakıllı⁴², bezehli⁴³, xallı billí⁴⁴, eyreti ğıllı teke, uzun saĝgallı teke; onun sâhir⁴⁵ eliyle, neĝme ĝoşan⁴⁶ diliyle texd_üsde⁴⁷ oynıyardı. yaxçı⁴⁸ yadımda vardı. memmed kişi, çoşardı, tekeye söz ĝoşardı:

bu teke, axta⁴⁹ teke; boynunda noxta teke,

ĝul olar gah satılar, gah çıxar texte teke.

bu tekem, öyun_éler, ĝurdiyle ĝöyun_éler,

yıĝar ĝılan⁵⁰ düyüsün⁵¹; çepişin⁵² töyun_éler.

tekem, oynar toz_éler, bayramı péşvaz_éler⁵³,

toplayar ĝış zumarın⁵⁴, ĝışı onla yaz_éler.

bu tekem, ārix⁵⁵ tekem, dabanı yārix tekem,

tühleri çadır cécim⁵⁶, derisi çarix tekem.

bu tekem, gözəl tekem, tekemin nazın çekem;

bu tekem de olmasa, dünyada tekem tekem.

³² salameléyk: Selamün aleyküm

³³ birbirinen yéy: biri diğerdenden daha iyi

³⁴ pay vér-: ikram etmek

³⁵ çöreh: ekmek

³⁶ réĝs_ét-: oynamak (< Ar. rakş)

³⁷ özüne: kendine

³⁸ ğaşları ğéytan: kaytan kaşlı, ince ve uzun kaşlı

³⁹ zıngırölí: zilli, çanlı (< Far. zıngırov)

⁴⁰ tüh: tüy

⁴¹ xölí xölí: biçimli, düzgün, mevzun

⁴² kakıllı: kâküllü (< Far. kâkul)

⁴³ bezehli: süslenmiş, süslü

⁴⁴ xallı billí: benekli

⁴⁵ sâhir: sihirbaz, büyücü (< Ar.)

⁴⁶ neĝme ĝoş-: güzel, ezgili ses çıkarmak

⁴⁷ texd_üsde: taht, koltuk üstünde (< Far. taht)

⁴⁸ yaxçı: iyi, güzel

⁴⁹ axta: kısır

⁵⁰ ĝılan: Hazar denizinin güneyinde olan vilayet

⁵¹ düyü: düğü, ince bulgur

⁵² çepiş: bir yaşında keçi

⁵³ péşvaz_éle-: karşılamak (< Far. pişvâz)

⁵⁴ zumar: kış günleri için tedarik edilen yiyecek

⁵⁵ ārix: zayıf, cılız, sıska

⁵⁶ cécim: kilim

bélelihle⁵⁷ bu neğmekar, dolanardı diyar diyar, behre⁵⁸ véren héyvanlara, göyun, güzu, çobanlara saya goşub oxuyardı, oxuyarken oynıyardı; o oxuyan sayalardan xâtirimde hele vardı:

-nenem ay xallı géçi, memesi ballı géçi, gáyaların başında tutub yallı⁵⁹ géçi. nenem ay deli göyun, südü mezeli⁶⁰ göyun, gelinler; cüzeminnen⁶¹ toxuyar⁶² xeli⁶³ göyun. nenem ay nazlı göyun, gergavul gözlü⁶⁴ göyun, peniri⁶⁵ kesme kesme, gatiği⁶⁶ üzlü göyun. sürünün gözü göyun, dolan gel düzü göyun, ilde⁶⁷ bir cüt⁶⁸ bala⁶⁹ doğ, sévindir bizi, göyun. canım ala baş göyun, gözü gelem⁷⁰ gaş göyun, garanlıx gécelerde çobana yoldaş göyun. altı bulax⁷¹ içere, üsdü zemi⁷² biçerem, komuna⁷³ gurT düşende öz canımnan géçerem. sürünün tozu geldi, yayıldı düzü geldi, çobanın gucağında bir emliñ güzu⁷⁴ geldi. yiyib dağlar gülünü, sütle dolub yélini⁷⁵, onu sağan gelinin xıalayım⁷⁶ elini. gelinin dodağı bal, durub gabağımda⁷⁷ lal, gelin téz ol; pay geti⁷⁸, sayaçını yola sal. bu tekenin bendi var, min bir cüre⁷⁹ fendi⁸⁰ var, har gapıda oynasa; bir nalbeki⁸¹ gendi⁸² var. benim tekem delidir, edāsi gülmelidir, tekeme bal getiren néce de selgelidir⁸³.

pay getiren gelini sayaçı, çox öyerdi⁸⁴. ona neğme diyerdi. yumurtadan, buğdadan⁸⁵, undan, yağdan, arpadan öz payını alardı, xurcununa⁸⁶ salardı. pay vérmıyen kimseni, gırnısı⁸⁷ hex⁸⁸ keseni gargıyib⁸⁹ hecv éderdi, göreñ neler déyerdi:

⁵⁷ bélelihle: böylelikle

⁵⁸ behre: fayda, menfaat

⁵⁹ yallı: halay

⁶⁰ mezeli: tatlı, lezzetli

⁶¹ cüzem: koyun ve kuzu yünü (< güzem)

⁶² toxu-: dokumak

⁶³ xeli: halı

⁶⁴ gergavul gözlü: sülün gözlü

⁶⁵ penir: peynir

⁶⁶ gatiğ: yoğurt

⁶⁷ il: yıl

⁶⁸ cüt: çift (< Far. cuft)

⁶⁹ bala: yavru, kuzu

⁷⁰ gelem: kalem

⁷¹ bulax: çeşme, pınar

⁷² zemi: tarla

⁷³ kom: koyun ve kuzu yatağı

⁷⁴ emliñ güzu: süt emme çağında olan kuzu

⁷⁵ yél: meme

⁷⁶ xınala-: kınalamak

⁷⁷ gabax: ön, karşı

⁷⁸ pay getir-: pay getirmek (ikram getirmek)

⁷⁹ min bir cür: bin bir tür (< Far. cür)

⁸⁰ fend: düzen, hile (< Far. fend)

⁸¹ nalbeki: tabak

⁸² gend: şeker (< Ar. kand)

⁸³ selgeli: temiz, tertipli, düzenli

⁸⁴ öy-: övmek, methetmek

⁸⁵ buğda: buğday

⁸⁶ xur: kıl veya yün dokunmuş heybe (< Ar.)

⁸⁷ gırnıs: cimri, hasis

⁸⁸ hex: hak (< Ar. haqq)

⁸⁹ gargı-: ilenmek, lanetlemek

Turkish Studies

-télîne gül bağlar tekem, buynuzların yağlar tekem, ğırnıs_olan⁹⁰ _arvadların çölmeyine⁹¹ ğığlar⁹² tekem. mal naxıra⁹³ ğatmasın, muradına çatmasın, payımı kesen _arvad, kişisiyle⁹⁴ yatmasın. nenem ğoyun, téz doğsun, ay doğsun, ulduz⁹⁵ doğsun, pay véren bir cüt_ oğlan, pay vérmiyen ğız doğsun. tekemin_ unu gelsin, bir döşeĥ yünü gelsin, pay vérmiyen gelinin üsdüne ğüni⁹⁶ gelsin. gelin, ğolbağın⁹⁷ vérsin, ğoyunun yağın vérsin, boş ğaytarsa⁹⁸ tekemi, eri; talağın⁹⁹ vérsin. bu gelin, urmuludur¹⁰⁰, pinti, boğaz ğuludur, tekem; onnan kūsübdür, dili tikan¹⁰¹ koludur. bu tekem, yiyer yatar, oynayar şıllağ_atar¹⁰², gezeyen¹⁰³ _arvadlara söz ğoşar ğatar ğatar. tekem, niye xar¹⁰⁴ yésin, alma yésin, nar yésin, tekemün payın yiyen; ğörüm; zehrmar¹⁰⁵ yésin.

sayaçının sözleri, daha burda biterdi, yolun tutub géderdi, ğözümüzden_ iterdi¹⁰⁶. biz, yolun ğözleyerdîĥ, könlümüzde¹⁰⁷ diyerdîĥ: birde haçan¹⁰⁸ geleceĥ, bize saya diyeceĥ. saya, yaxşı sayadır, yéri, yurdu ğayadır. sayaçının sözleri, yatannarı oyadır¹⁰⁹.

Sonuç

Sayaların Azerbaycan sahasında; *çoban sayası*, *bayram sayaları*, *yas sayaları*, *yağış sayaları*, *yağış kesme sayaları*, *meclis sayaları* şekillerinde türleri bulunmaktadır (Kalafat 2011, 6). Urmiye bölgesinden derlenen bu çoban sayasında öncelikle, saya geleneğinin Şamanlardan yadigâr olduğu kanaatinin halk dilinde yaşaması, atalar kültünün varlığını göstermesi ve inanç hafızası açısından oldukça dikkate değerdir.

Azerbaycan sahasındaki diğer saya metinlerinde olduğu gibi (Düzgün 2005, 26-27) burada da herhangi bir zaman dilimine dikkat çekilmemektedir. Fakat Anadolu'da "100 gün"ün bilhassa belirtildiği görölür ve saya metinlerindeki "koyunumuzun yüzü yetti" yahut "elli gün kaldı" deyişleri bunun için kullanılır.

Yüksek ovalara ve yaylalara sahip bozkır coğrafyasında Türk ekonomisinin temelini, iklim şartlarından dolayı çobanlık ve hayvan yetiştiriciliği oluşturmuştur. Yetiştirilen hayvanlar arasında

⁹⁰ ğırnıs_ol-: cimri olmak

⁹¹ çölmek: çömlük

⁹² ğığla-: pislemek

⁹³ naxır: büyük baş hayvan

⁹⁴ kişi: koca

⁹⁵ ulduz: yıldız

⁹⁶ ğüni: haset

⁹⁷ ğolbağı: bilezik

⁹⁸ ğaytar-: geri çevirmek, döndürmek

⁹⁹ talağın vér- : boşamak (Ar. talāk)

¹⁰⁰ urmulu: Urmiyeli

¹⁰¹ tikan: diken

¹⁰² şıllağ at- : zıplamak, sıçramak

¹⁰³ gezeyen: gezip tozan, dolaşan

¹⁰⁴ xar: diken (<Far. hār)

¹⁰⁵ zehrmar: zehir, yılan zehri (<Far. zehr+mār)

¹⁰⁶ it-: yitmek

¹⁰⁷ könl: gönül

¹⁰⁸ haçan: ne zaman

¹⁰⁹ oyad-: uyandırmak

ise en büyük önemi, Türk sosyal hayatında, at ile birlikte koyun taşımaktaydı (Kafesoğlu 1997, 317). Bu suretle metinde dikkat çeken hususlardan biri de, özellikle koyunların övülmesi ve kıymetinden bahsedilmesidir. Koyunun hem sütünden hem de yününden yararlanıldığı, “altı bulax içerem, üsdü zemi biçerem” deyişiyle sanatkârane bir şekilde ifade edilir. Ayrıca onların “nenem göyun, téz doğsun”, “bir cüt bala doğ, sévindir bizi, göyun” şekillerinde doğurmasını arzu etmekle, bolluk ve bereket temennileri dile getirilmektedir.

Eski Türkler, tabiatta dağ, tepe, kaya, vadi, ırmak, su kaynağı, mağara, ağaç, orman, göl, deniz, demir gibi bir takım gizli kuvvetlerin var olduğuna inanmışlar ve bu kuvvetleri aynı zamanda birer ruh olarak addetmişlerdir. Bunun yanında güneş, ay, yıldız, gök gürültüsü, şimşek gibi ruh-tanrılarını tasavvur etmişlerdir. Metinde “aya, güne, dağa, daşa, yéle, suya, gurda, guşa, denizlere, gar, yağışa, méşelere” güzel sözler söylenmesi, onların canlı sayıldıklarına ve mukaddes görüldüklerine işaret eder.

Sayacının “ulamasın gurdunuz” dileğinde bulunması ise kurda karşı saygı gösterildiğini bildirir. Bu saygı, kurdun, yüz binlerce baş sürülerin otlatıldığı bozkır yaylalarının korkulu hayvanı olmasından neşet ediyor görünmektedir.

Yine sayacının, raks ederek pay dilemesi söz konusudur. Bu da ritüel/büyü kökenli oyunlarda dansın önemli bir yer tuttuğunu gösterir (Elçin 1991, 31).

Metinde pay veren kişinin güzel dileklerle övüldüğü ve alkışlandığı, pay vermeyenin ise türlü yollarla kargışlandığı görülür. Bunlar da Türk halk kültürünün yaygın motiflerindedir.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK Nurettin (2004). **Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: L&M Yayıncılık.
- ARTUN Erman (2009a). **Türk Halk Edebiyatına Giriş**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ARTUN Erman (2009b). **Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- BORATAV Pertev Naili (1997). **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1966). “İran Türkleri”, **Türk Kültürü** 50, s. 125-134.
- DOĞAN Talip (2010). **Urmiye Ağzıları**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DÜZGÜN Dilaver (2002). “Törensiz Nitelikli Köy Seyirlik Oyunlarının Kaynakları”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 18, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 313-320.
- DÜZGÜN Dilaver (2005). “Türkiye ve Azerbaycan Sahalarında Uygulanan Savaş Geleneğinin Karşılaştırmalı Tahlili”, **Milli Folklor** 65, Bahar, s. 24-29.
- ELÇİN, Şükrü (1991). **Anadolu Köy Orta Oyunları**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- ELÇİN Şükrü (2001). **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERSOY Ruhi (2004). “Sözlü Kültür ve Sözlü Tarih İlişkisi Üzerine Bazı Görüşler”, **Milli Folklor** 61, Bahar, s. 102-110.

- İNAN, Abdülkadir (1954). *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KAFALI Mustafa (1972). "Azerbaycan ve Azeri Türkleri", **Töre 16**, Eylül, s. 38-39.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1997). *Türk Millî Kültürü*, Ankara: Ötüken Yayınları.
- KALAFAT Yaşar (2011). **Türk Kültürlü Halklarda Orta Asya'dan Orta Doğu'ya İnanç Göçü**, Ankara: Berikan Yayınevi.
- KARADAĞ Nurhan (1978). **Köy Seyirlik Oyunları**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KARADAĞ Nurhan (1995). "Türk Tiyatrosunun Kut-Törenselleşen Kaynakları ve Köylü Tiyatrosu", **Tiyatro Araştırmaları Dergisi 112**, s. 65-75.
- KÖPRÜLÜ Mehmet Fuat (1979). "Avşarlar", **İslam Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul: MEB Yayınları, s. 28-38.
- MELİKZADE Tohid (2009). **Tarihçe-i Darün-nişat-ı Urmiye**, Urmiye.
- MİNORSKY Vladimir (1984). "Urmiye", **İslam Ansiklopedisi**, C. 13, Ankara: MEB Yayınları, s. 59-65.
- ÜÇÜNCÜ Kemal (2004). "Sözlü Kültür/Tarih Bağlamında Edebî Bir Metin Olarak Otman Baba Vilâyetnâmesi", **Bilig 28**, Kış, s. 1-27.
- YILDIRIM Dursun (1988). "Tarih Yazımı ve Sözlü Ortam Kaynakları", **Türk Bitiği: Araştırma/İnceleme Yazıları**, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 87-101.

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ VE KISALTMALAR

ä	a - e arası ünlü	ć	c - j arası ünsüz
â	a - o arası ünlü	ç	ç - c arası ünsüz
é	kapalı e ünlüsü	P	b - p arası ünsüz
ê	e - ö arası ünlü	ğ	g - c arası ünsüz
í	ı - i arası ünlü	K	k - g arası ünsüz
ó	o - ö arası ünlü	T	t - d arası ünsüz
ĩ	u - ı arası ünlü	κ	k - ç arası ünsüz
ú	u - ü arası ünlü	ğ	art damak g ünsüzü
î	ü - i arası ünlü	ķ	art damak k ünsüzü
ā	uzun a ünlüsü	x	art damak h ünsüzü
ē	uzun e ünlüsü	ĥ	sızıcı ön damak h ünsüzü (k - h arası)
ê	uzun kapalı e ünlüsü	ħ	x - h arası ünsüz
ī	uzun ı ünlüsü	ř	r - l arası ünsüz
î	uzun i ünlüsü	ŕ	r - y arası ünsüz
ō	uzun o ünlüsü	ĺ	ince l ünsüzü
õ	üzün ö ünlüsü	ħ	düşmek üzere olan h ünsüzü
ū	uzun u ünlüsü	x	düşmek üzere olan x ünsüzü
ũ	uzun ü ünlüsü	ł	düşmek üzere olan l ünsüzü
ĩ	kaybolmak üzere olan ı ünlüsü	ñ	düşmek üzere olan n ünsüzü
î	kaybolmak üzere olan i ünlüsü	ř	düşmek üzere olan r ünsüzü
ɸ	b - v arası ünsüz	ʋ	düşmek üzere olan v ünsüzü

Turkish Studies

y	düşmek üzere olan y ünsüzü	Ar.	Arapça
˘	ayın (ع)	Far.	Farsça
˘	ulama işareti	Soğd.	Soğdça.
<	bu şekilden gelir.		